

Mykola Moskalyuk

FROM HISTORY OF PROVIDING OF FINISHING INDUSTRY RAW MATERIAL IN UKRAINIAN PROVINCES OF THE RUSSIAN EMPIRE IN THE SECOND HALF OF XIX – AT THE BEGINNING OF XX CENTURY

The article deals with the problem of raw material processing industries in the second half of XIX – at the beginning of XX century and other issues explored issue.

Key words: raw materials, manufacturing, Ukrainian province, Russian Empire, the second half of the nineteenth – early twentieth century.

УДК 94(477)

Віктор Савенко

ЗАСНУВАННЯ ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ У 1873 Р.: ЙОГО СТРУКТУРА І ЗАВДАННЯ

У статті досліджено передумови і обставини заснування Товариства ім. Т. Шевченка в контексті суспільно-політичної ситуації як в Східній Галичині, так і Наддніпрянській Україні третьої чверті XIX ст. Доведено, що новостворене Товариство носило загальноукраїнський характер, що й знайшло своє відображення у структурі та завданнях.

Ключові слова: Товариство ім. Т. Шевченка, українська інтелігенція, Наддніпрянська Україна, Східна Галичина, національно-культурне відродження.

Національно-культурне відродження українського народу останньої третини XIX ст. відбувалося у надзвичайно складних умовах, які склались на той час, Російський царизм, з одного боку, та австро-угорський уряд і польська шляхта з іншого боку, проводили цілеспрямовану шовіністичну політику, скеровану на національне знищення та повну асиміляцію українців. Проте прогресивні кола української інтелігенції під впливом "весни народів" 1848 р. проймались відповідальністю за долю народу і його культуру. Принципового значення вони надавали поширенню української мови в усіх її сферах, національної науки та її виходу на світову арену, розвитку літературної та наукової мови до рівня розвинутих європейських націй. Саме з цією метою і засновано у Львові в 1873 р. Товариство ім. Т. Шевченка.

Об'єктом дослідження є суспільно-політичні процеси, що відбувалися в Східній Галичині у останньої третини XIX ст., скеровані на українське національне відродження.

Предмет дослідження – особливості заснування Товариства ім. Т. Шевченка, його структури і завдань.

Метою дослідження є аналіз особливостей заснування Товариства ім. Т. Шевченка, структури, завдань, впливу на українське національно-культурне відродження в третій чверті XIX ст.

Завдання статті ґрунтуються на аналізі механізму організації Товариства ім. Т. Шевченка з метою формуванню національної свідомості українців.

Аналіз історіографії свідчить про те, що досліджувана нами проблема не достатньо висвітлена в сучасній українській історіографії. Серед праць на цю тему слід відзначити дослідження О. Барвінського "Про заснування і дотеперішній розвиток товариства ім. Шевченка" [1], Р. Кучера "Наукове товариство ім. Т. Шевченка. Два ювілеї" [2], М. Грушевського "Дотеперішній розвій Наукового Товариства ім. Шевченка" [3], В. Кубійовича "Нарис історії Наукового товариства ім. Шевченка" (1873–1944) [5].

О. Барвінський вказує на такі передумови, що призвели до заснування Товариства: "Поява живішого літературного руху 60-х років на Україні не могла остати без впливу на літературні і соціальні змагання українсько-руського народу в Галичині. Осередком літературного руху в Галичині стали часописи "Вечерниці", "Мета", "Нива", "Правда". Звідси розходилися сонячні проміння, що розбуджували поміж нашою суспільністю національну свідомість. Поміж свідомою національності інтелігенцією почулась потреба заснування товариства для просвіти селян і міщан, а також для видавання літературних і научних творів та шкільних книжок гімназійних в руській мові. Так постало в 1868 р. товариство "Просвіта". Однак незабаром показалося, що просвіта селян та міщан сама про себе вже чималу вкладає задачу і тому видавництва літературні і научні належало би положити іншому товариству, котре би дбало про розвиток нашої мови, літератури і науки в рідній мові. З кінцем 1873 року постало у Львові товариство імені Шевченка..." [1, с. 209].

Ініціаторами створення нового товариства виступили: письменник і видатний громадський діяч О. Кониський (1836–1900 рр.) і Єлизавета Милорадович зі Скоропадських, українська поміщиця з Полтавщини (1830–1890 рр.). В епоху, коли, за висловом М. Грушевського, "можливість української культури стояла під знаком запитання, коли навіть оборонці її здебільшого не наважилися йти далі постулатів белетристики на народно-побутові, етнографічні теми та елементарної популярної літератури для селянства, гурток патріотів закладає фонд для розвитку української літератури і культури". Дійсними засновниками фонду під назвою "Товариство імені Шевченка" стали, крім згаданих ініціаторів, колишній кирило-мефодіївець Дмитро Пильчиков (1821–1893 рр.), Степан Качала (1815–1888 рр.), депутат Галицького сейму і Державної Ради, до яких згодом прилучився ще Михайло Жученко (1840–1880 рр.). Засновники Товариства зібрали пожертви, що разом із меншими внесками 32 львів'ян склали разом 100056,84 австрійських крон (3600 доларів США). Ці кошти призначалися на купівлю української друкарні, що мала стати основою діяльності цієї інституції [2, с. 12–13].

За дорученням української громади, статут Товариства склали Д. Пильчиков і М. Драгоманов. На нашу думку, версія висунута Р. Кучером і В. Кубійовичем є найдостовірнішою. Хоча існують й інші. Так, наприклад, один із засновників, а упродовж 1892–1896 рр. голова Товариства О. Барвінський писав, що: "З кінцем 1873 року постало у Львові Товариство ім. Шевченка на основі статуту, потвердженого ц.-к. намісником 11.12.1873 р. заходом дев'яти патріотів: Др. О.Огановський, пр. Ю. Романчук, інж. Т. Барановський, С. Качала, М. Димет, др. Н. Сушкевич, др. О.Огановський, Л. Лукашевич, М.Костик. Сі перші основателі Товариства ім Шевченка признали потребу заснування власної друкарні, позаяк думали, що сим способом найскоріше зможуть підмогти рух літературний і науковий. Перевести сю думку в життя прийшлося їм тим легше, позаяк окрім жертв, зложених 33-ми Русинами галицькими, обдарували нове Товариство вельми щедрими дарами покійні вже патріоти з України пані Милорадовичева, а опісля вже М.Жученко..." [1, с. 209–210].

Про заснування товариства ім. Т. Шевченка писав багатолітній голова НТШ, професор М. Грушевський: "Ініціатива заснування Товариства вийшла від кількох патріотів з Російської України. Коли після урядових репресій проти українського слова в Росії при кінці шістдесятих років надії українських патріотів усе сильніше зверталися на Галичину і її молодий національний рух, на початку сімдесятих років з'явилася між ними гадка – заснувати у Львові якусь постійну інституцію для розвою українського слова. За порозумінням з провідниками галицької національної україно-руської партії, поставлено було на зібрані гроші (коло 9000 гульденів) купити друкарню, що служила б підставою літературного руху, а для управи її і для розвою того літературного руху заведено "Товариство імені Шевченка..." [3, с. 3–4].

Згідно з австрійськими законами, заснувати товариство в межах Австро-Угорської імперії могли тільки її громадяни. "Тому статутарними членами-засновниками були: Степан Качала, посол сойму краєвого й Ради державної, Михаїл Димет, купець й обиватель м. Львова, Др. Корнилий Сушкевич, секретар ц.-к., прокурор скарбу, Др. Омелян Огановський, ц.-к. професор університету, Лонгін Лукашевич, дірігент, репрезент асекуриції Наза, Михайло Косіан, обиватель міста Львова, Др. Олександр Огановський, редактор "Правди", Теофіл Барановський, інженер, асистент в віділі краєвому, Юліан Романчук, учитель гімназійний" [4, арк. 5 зв.].

Товариство ім Шевченка засноване у Львові в період боротьби проти всього українського, як російського уряду в Наддніпрянській Україні, так німецько-польської адміністрації у Східній Галичині. У цей час проводилася активна русифікація українського населення в межах Російської імперії, і, полонізація та германізація українців в Австро-Угорській імперії. Тому засновники Товариства основною метою його діяльності вбачали боротьбу з цими негативними явищами, за збереження українців, як окремої нації з власною самобутньою культурою і історією, та за подальший розвиток української культури і власної науки на рівні передових європейських держав. Саме, виходячи з тих умов, у яких утворене Товариство ім. Шевченка, перед ним постали певні завдання, чітко сформульовані у його статуті, прийнятому у 1873 р. і в усіх наступних статутах.

Згідно зі статутом, Товариство мало на меті: "вспомогати розвій рускої (малорускої) словесности" [4, арк. 3]. Для досягнення поставленої мети, воно: "заводить власну друкарню; видає й накладає книжки й часописи літературні і наукові; вспирає літературні і наукові видання; роздає премії і запомоги літераторам; скликає збори учених і літераторів; устроює відчити публічні, літературні вечерниці" [4, арк. 3].

Для втілення вказаних цілей, його прибуток становлять: 1. Вкладки членів; 2. Дохід з друкарні і видань; 3. Дохід з складок публічних і добровільних дарів; 4. Дохід з відчитів публічних й т. п. Взагалі може товариство всякого роду предмети на власність набувати, й майном своїм, якоже й фондами під его заряд через когонебудь, свобідно з уваглюденням своїм статутів управляти" [4, арк. 3].

Товариство складалося з дійсних, почесних і спомагаючих членів. Дійсним членом могла бути "кожна особа руской народності, котра прийнята буде в члени загальним збором. Дійсного члена виключають, якщо він 3 місяці не платить вкладки 50 з р. а відділ в надзвичайних випадках розкласти на 10 рівних частин, але назначити день сплати кожної.

В члени почесні приймає загальний збір за внесенне відділу людей високо заслужених около руского народу, літератури, або добра товариства.

В члени спомагаючі приймає виділ людей вспираючих товариство в який-небудь спосіб. Спомагаючий член може виступити, або бути виключеним з товариства через загальні збори" [4, арк. 3].

Члени товариства були наділені такими правами: "Дійсні члени мають право: 1) Брати час від часу безплатно по одному примірнику книжки; 2) право активного і пасивного вибору; 3) право рішального голосу на загальних зборах і голосу дорадчого на зборах виділу; 4) право ставити внесення і інтерпеляції на загальних зборах; 5) право взглядати в книги діловодства товариства; 6) право перекладати виділови письменно внесення в ділах товариства, котрі то внесення виділ під обряду взяти мусить.

Члени почесні і спомагаючі мають право: 1) голосу дорадчого на загальних зборах; 2) право перекладати письменно виділови внесення в ділах товариства, котрі виділ під обряду мусить взяти" [4, арк. 3 зв.]. Очолював Товариство, згідно з статутом 1873 р. "виділ, зложений з 5 членів і 2-х заступників" [4, арк. 4].

Для остаточного формування Товариства ім. Шевченка у першому статуті прийняті спеціальні "Постановлення переходові", у яких зазначалося: "а). Першими членами дійсними Товариства ім. Шевченка суть підписані основателі. б). Тії основателі виберуть з поміж себе тимчасового голову товариства й его заступника, й уконститується як комітет, в тім комітеті рішати буде проста кількість голосів, а комітет будуть становити п'ять членів. в). Комітет сей скличе перші загальні збори Товариства імені Шевченка. г). До перших загальних зборів буде згаданий уряджуючий комітет приймати членів дійсних і спомагаючих і буде завідувати всіма справами товариства, виконуючи всі права прислугуючі ведля повисшого статута виділови, й виконуючі обов'язки вложені тим статутом на виділ. д). З ділання свого здасть уряджуючий комітет справу першому загальному зборови; рахунки уряджуючого комітета справдить контрольна комісія вибрана на тім зборі, а взглядам уділення абсолюторії сему комітетові буде їй теж просувати як взглядом уділення абсолюторії виділови товариства" [4, арк. 5 зв.].

Такою була структура новоутвореного Товариства і такі воно поставило перед собою завдання в своєму першому статуті.

Пропонувалося назвати Товариство "Галич", але переважала інша думка: надати йому, відоме тоді вже в усій Україні, ім'я великого поета. Це було перше товариство його імені.

Перші загальні збори відбулися 4 червня 1874 р., але вже задовго до цієї дати, воно розпочало свою практичну діяльність, закупивши друкарню, що працювала з лютого 1874 р. Першим головою Товариства обрали Корнила Сушкевича (1840–1885), видавця повного "Шевченкового Кобзаря" (1867 р.), який займав цю посаду аж до смерті (8.06.1885 р.). Перше приміщення Товариства містилося у Львові на вулиці Академічній (тепер – проспект Шевченка, 8).

Діяльність Товариства у перші роки його існування була непростою. Причина цього насамперед полягала у складному становищі Східної Галичини взагалі, і в ослабленні українського культурного руху зокрема, коли навіть студентський журнал "Друг" виходив "язичієм". Щоправда, поважних перешкод з боку поляків не було, здається, тому, що вони спершу не оцінили важливості нової установи. Зате чимало їх було з боку москвофілів, які мали тоді значний вплив на більшість львівських установ. Особливо затятою була конкуренція друкарень НТШ і москвофільського Ставропільського інституту.

Громадських діячів у той період було дуже мало, наукових – ще менше. У середині XIX ст. східногалицьку інтелігенцію в основному представляло греко-католицьке духовенство. І тільки в другій половині XIX ст. вагомим чинником у національно-культурному житті Східної Галичини стає світська інтелігенція: викладачі, учителі, юристи, чиновники тощо. Серед них українців було небагато. Це пояснюється тим фактом, що австрійська адміністрація і польська шляхта не вважали за потрібне надавати українцям будь-які посади на урядовій службі. Українці, ж які отримали вищу освіту, навчалися в основному за межами Галичини – у Відні, Празі, Кракові тощо. Тому світської української інтелігенції у Східній Галичині було небагато, а та, яка була, входила в різні ворогуючі табори і тому їй важко було зібратися для спільної праці на користь українського народу.

Варто зазначити, що на середину XIX ст. ідеї національно-культурного відродження не поширювалися далі виникнення невеликих груп української інтелігенції, які в основному

представляли духовні особи, що мали змогу отримати вищу освіту, що на той час вважалася синонімом богословської освіти.

Отже, саме з цих причин Товариство не змогло розгорнути наукової діяльності. Воно працювало паралельно з незадовго до того заснованою "Просвітою" (1868 р.). Та якщо це товариство проводило культурно-освітню роботу серед народних мас, то НТШ обмежувало свою діяльність певними колами інтелігенції. Адже спочатку воно складалося лише з 20–30 осіб, не беручи до уваги прихильників за Збручем, кількість яких постійно, хоч і поволі, зростала. За задумом засновників, Товариство ім. Шевченка було утворене "в виді тісно замкненої корпорації, з високою вкладкою 100 зл. р. (250 крон), аби обережним добром членів охороняти його від посторонніх елементів". Увесь тягар повсякденної роботи лягав на Виділ [5, с. 14].

Досить серйозно ускладнювало діяльність Товариства, зокрема в перші роки, обмеженість фінансових можливостей. Друкарню придбали значно більшу, ніж дозволяли початково зібрані кошти. Отже, за нею залишався чималий борг, який важко було погасити, тому що українських видавництв тоді не було, книжки видавали самі автори, зазвичай, молоді незаможні люди. Книжки розходилися дуже повільно. Товариство, згідно зі своїм завданням, друкувало книжки за найнижчими цінами, найчастіше за сплату [6].

М. Грушевський так описував ситуацію, що склалася: "Мотивуючи заложеніє власної друкарні вказували на те, що одинокої перед тим руської друкарні (Ставропігійської) не вистало би, як би Товариство имени Шевченка зачало много книжок издавати". Але і рожеві мрії на перших кроках зазнали гіркого розчарування. Закупка друкарні й видатки на її упорядження пожирали не тільки всі зібрані гроші з жертв й членських вкладок (10000 гульд.), але впровадили Товариство в значні довги (коло 4000 гульд.), так що приходилося робити позички на важких умовах. При таких обставинах про якусь видавничу діяльність Товариства не було що й думати. Вже на перших загальних зборах Товариства більшість членів вказували на се та підносили, що Товариство має передовсім зайнятися своєю друкарнею, аби забезпечити її існування. Се було нелегко, бо доходи Товариства були скупі, сторонніх партій друкарня мала дуже небагато, видання ж народовецькі друкувала з ріжними спусками на кредит і т. п., так що від них особливої користі не мала. Через те Товариство аж до 90-х рр. перебувало, можна сказати, в хронічній біді. з котрої не могли вирятувати ті жертви, що час від часу впливали" [3, с. 5].

Отже, на перших порах "Виділ мусів журитися майже виключно тим, як позводити до купи кінці, тому й не диво, що не міг звертати свої сили на ту ціль, для якої первісно засноване Товариство" [7, с. 6].

Ситуація значно покращилася у 1893 р., після того як уряд передав Товариству випуск українських шкільних підручників для гімназій і сеймових видань українською мовою, із наданням урядових субвенцій на наукові видання з 1894 р. [3, с. 10]. Але до цього повернемося пізніше.

Другим важливим завданням Товариства стало заснування власного видавництва і видання ним літератури українською мовою. Це стало нагальною потребою після прийняття Емського указу. З цього часу і до початку 1890-х р. Товариство ім. Т. Шевченка опублікувало близько 20 книжок [8, с. 5].

На перших порах свого існування Товариство розвивалося дуже повільно. "Можна сказати, що довгий час перебувало воно в хронічній біді" [8, с. 6]. Про якусь самостійну працю не могло бути й мови. Лише зрідка Товариство могло видати на власні кошти якусь книжку, а вся його допомога розвитку української літератури зводилася до згаданих вище друкарських кредитів народовецьким виданням, як от популярним виданням "Просвіти", часопису "Правди" та іншим.

З самостійних видань Товариства ім. Шевченка того часу, слід виділити працю професора О. Огоновського "Studien auf dem Gebiete der rutenischen Sprache" (Студії в галузі рутинської мови) (1880 р.), у якій автор науково обґрунтовував самостійність української мови, зокрема її відмінність від польської і російської. Аналогічна ситуація тривала до 1885 р., коли Товариство зобов'язалося видавати літературний часопис "Зоря". Це був дуже важливий крок в його розвитку. Важливий не тільки тому, що з цього часу починається його постійна видавнича діяльність. Наростання національно-культурного руху в Східній Галичині мало значний вплив на взаємини між східними та західними українцями. Фактично, саме такі представники наддніпрянської інтелігенції, як В. Антонович, О. Кониський, П. Куліш, а пізніше М. Драгоманов та М. Грушевський першими зрозуміли те, що Галичина здатна відіграти роль П'ємонту – основи національно-культурного відродження. Ще у 60-і рр. XIX ст. вони активно почали співпрацювати з галицькими часописами й надавати їм фінансову допомогу. Зі збільшенням кількості цих часописів і закладів, і з появою Товариства ім. Шевченка, активізувалась активна співпраця з представниками наддніпрянської інтелігенції. Можна сказати, що "Зоря" стала до певної міри всеукраїнським органом. У ній публікуються, крім галицьких літераторів і письменників з підросійської України, як представники старшого покоління, так і молодшого (О. Пчілка-Косач, І. Нечуй-Левицький, В. Самійленко, Леся

Українка, А.Кримський та ін.) [8, с. 6]. У "Зорі" з'являється перша повна "Історія руської літератури" О. Огоновського, опублікована окремим виданням, і низка інших творів літературно-наукового характеру, як оригінальних, так і перекладних, що значно збагатили українську літературу.

Зв'язок між українською інтелігенцією по обидва боки кордону стає все більш тіснішим. У Наддніпрянській Україні щораз більше дізнаються про Галичину: про національні можливості для дальшого розвитку українського руху. У цьому безперечна заслуга "Зорі", що до 1894 р. досить вільно розповсюджувалася у Російській імперії. Одночасно з "Зорею", набирало всеукраїнського характеру і саме Товариство, яке його видавало. Як писав М. Грушевський "Товариство ставало в певній мірі всеукраїнським літературним огнищем" [3, с. 6]. З розвитком літературного руху виникла потреба і у наукових українських виданнях. З Наддніпрянської України почали поступати пропозиції до Товариства з метою організації наукової роботи. За ініціативи наддніпрянських українців, насамперед О. Кониського і професора В. Антоновича збіглося прагнення галичан, "речником" яких виступив О. Барвінський, який почав активно боротися за втілення цих планів в життя.

Отже, заснування Товариства ім. Т. Шевченка відбулося у складних умовах денационалізуючих процесів, що відбувалися у Східній Галичині і Наддніпрянській Україні. Структура і завдання Товариства ім. Т. Шевченка відповідали національним прагненням українців, розділених кордонами імперій.

Список використаних джерел

1. Барвінський О. Про заснування і дотеперішній розвиток Товариства ім. Шевченка у Львові / Олександр Барвінський // Записки Товариства ім. Шевченка. – 1892. – Т. 1. – С. 209.
2. Кучер Р. В. Наукове Товариство імені Т. Шевченка: Два ювілеї / Кучер Р. В. – Київ, 1992. – 111 с.
3. Грушевський М. Дотеперішній розвій Наукового Товариства імені Шевченка / Михайло Грушевський // Хроніка НТШ. – Львів, 1990. – Ч. 1.
4. Центральний державний історичний архів України в м. Львові (далі – ЦДІАУЛ), ф. 309, оп. 1, спр. 2.
5. Кубійович В. Нарис історії Наукового товариства ім. Шевченка (1873–1949) / Володимир Кубійович. – Львів, 1991. – 53 с.
6. ЦДІАУЛ, ф. 309, оп. 1, спр. 601–609.
7. Гнатюк В. Наукове Товариство ім. Шевченка / Володимир Гнатюк. – Львів, 1923. – 15 с.
8. Дорошенко В. Наукове Товариство імені Шевченка у Львові (1873–1892–1912) / Володимир Дорошенко. – Київ-Львів, 1913. – 88 с.

Виктор Савенко

ОСНОВАНИЯ ОБЩЕСТВА ИМ. ШЕВЧЕНКО ВО ЛЬВОВЕ В 1873 Г.: ЕГО СТРУКТУРА И ЗАДАЧИ

В статье исследованы предпосылки и обстоятельства основания просветительского Общества им. Т. Шевченко в контексте общественно-политической институции как в Восточной Галиции, так и Надднепрянской Украине третьей четверти XIX в. Доказано, что созданное Общество носило всеукраинский характер, что нашло свое отражение в структуре и задачах.

Ключевые слова: Общество им. Т. Шевченко, украинская интеллигенция, Надднепрянская Украина, Восточная Галиция, национально-культурное возрождение.

Viktor Savenko

FOUNDATION COMPANY NAME. SHEVCHENKO IN LVIV IN 1873: ITS NATURE AND PURPOSE

This article explores conditions and circumstances of the establishment of educational Society Shevchenko in the context of social and political institutions in Eastern Galicia and East Ukraine third quarter of the nineteenth century. It is proved that the newly formed company was of all-character and that is reflected in the structure and tasks.

Keywords: Company name Shevchenko, the Ukrainian intelligentsia, East Ukraine, Eastern Galicia, national and cultural revival.